

STRUKTURA DRUŠTVENIH REVOLUCIJA

Renato Stanković

Struktura

Cilj je ovoga rada spoznati prirodu procesa revolucije, odnosno njenu strukturu. Nastojat će se pokazati kako društvene revolucije imaju sličnu strukturu i rezultat. Kako bih dokazao ovu tvrdnju, koristit ću se teorijom Thomasa S. Kuhna¹ o strukturi znanstvenih revolucija kako bi razotkrio strukturu društvenih revolucija.

Kuhnov je model strukture znanstvenih revolucija cirkularan po prirodi što omogućava jednostavno predviđanje razvoja događaja u znanosti. No, njegov model nije u originalu zamišljen u širem kontekstu, kontekstu društva. Stoga ću morati transformirati neke njegove ključne pojmove, a nadodati neke svoje kako bih lakše argumentirao svoju tezu. Prije toga, opisat ću ukratko što nam govori Kuhnov model:

Kako objašnjava Kuhn u Strukturi znanstvenih revolucija (Kuhn, 1996), paradigma je skup pretpostavki znanstvene zajednice na kojima se temelji njihovo znanje, skup postignuća znanstvene zajednice koja predstavljaju osnovu za buduću praksu. Paradigma nudi obećanje uspjeha u predviđanju znanstvenih rezultata. Takozvane normalne znanosti temelje se na pretpostavci da znanstvena zajednica zna kako izgleda svijet. Zbog toga normalne znanosti često potiskuju fundamentalne novosti, te zbog toga napredak u znanosti nije, kako se obično shvaća, evolutivan već skokovit. Do skoka u novu paradigmu dolazi kada nastupi kriza, tj. kada normalne znanosti više nisu u stanju uopće, ili tako dobro, objasniti probleme dok je, istovremeno, te probleme moguće uspješnije predvidjeti i objasniti iz perspektive nove paradigme. Nakon skoka u novu paradigmu svijet u kojemu znanstvenici žive se fundamentalno i kvalitativno mijenja, na svijet se gleda na potpuno drugačiji način, Zemlja postaje kugla, a ne ploča koja počinje na leđima Titana.

(Rodin, 2008., 35-42).

Iz ovoga citata možemo vidjeti što je Kuhn htio reći. Naime, njegov se koncept paradigme bazira na dogmatskim uvjetima koji vladaju u znanstvenom svijetu, koji nakon gomilanja kontraparadigmatskih slučajeva postaju dio sveopće krize znanstvenoga svijeta, čime zapravo započinje revolucionarni obrat i stvaranje nove paradigme temeljene na spomenutim slučajevima. Međutim, Kuhnov doprinos svjetskoj intelektualnoj sceni nije samo u detekciji strukture u znanstvenim revolucijama, već i u značaju koji njegov model ima. On je primjenjiv i na širi društveni kontekst, a u sklopu toga i u teoriji o društvenim revolucijama. Kod Kuhna, ključni pojmovi su početno stanje, pojava anomalija, kriza i revolucionarni obrat. Kada bismo njegov model htjeli primijeniti u okviru rasprave o teoriji revolucije, morali bismo prihvatiti neke osnovne pretpostavke. Prvo, da je moguće strukturalizirati komplicirani sustav međuljudskih odnosa, komu nikacije i dinamičnih događaja i akcija koji vode početku revolucionarnih promjena; i drugo, da je društveni i politički sustav nemoguće osloboditi ideologije. Prihvaćanjem ovih postavki dobivamo dobru podlogu za razmatranje Kuhnova modela, ali i odbacujemo, primjerice, anarhističku viziju revolucije koja se bazira na odbacivanju bilo kakva institucionalizirana sustava.

Dakle, ono što je kod Kuhna početno stanje (što on naziva *normalnom znanošću*), to je *status quo* u društvenom kontekstu. Uzmemo li primjer Ruske revolucije, možemo vidjeti kako je *status quo* u tom slučaju carska vlast. Ova vlast provodi svoju ideologiju monarhijskoga tipa: politička samovolja, stroga hijerarhizacija, predefiniranost socijalnih statusa i sl. Ovom sustavu ideologija pomaže držati društvenu masu pod kontrolom, nastojeći inducirati pomirenje s trenutnim stanjem. No, nakon nekoga vremena nastaju anomalije

je u sustavu, koje su u ovom slučaju česti prosvjedi seljaka, radnika i studenata koji polako osvještavaju svoju poziciju. U početku, službena carska vlast negira ove prosvjede računajući na svoju sposobnost da održe svoju hegemonijski stečenu poziciju i da ostali članovi društva ne žele dovoditi svoju sigurnost u pitanje, strahujući od represivnog aparata. Ipak, rastući broj anomalija sve više doseže kritičnu točku i uskoro nastupa društvena kriza jer sve više ljudi počinje sumnjati u ispravnost postojeće paradigme. Nakon što postane jasno da treba promijeniti sustav i kada se ponudi rješenje (komunizam), nastupa revolucionarni obrat i zamjena postojeće paradigme novom, revolucionarnom. Međutim, kako komunizam ima svoju ideologiju, kada se revolucija privede kraju, revolucionarna paradigma postaje *status quo*. Drugim riječima, iako je na prvi pogled revolucija uspjela, jedino što se dogodilo zamjena je paradigmi i to po jednostavnom cirkularnom principu. Naravno, ovo ne znači da je nova paradigma ista ili lošija za ljude, ali povijest nam govori da svaki sustav s godinama postaje sve totalitarniji i represivniji. Koristeći se Kuhnovim modelom, mogu se iščitati i drugi primjeri, poput kineske ili kubanske revolucije. Društveni sustavi koji su rezultat ovih revolucija u konačnici su se pokazali ne oslobađajućima, već ograničavajućima – jednako kao i sustavi koji su od njihove strane smijenjeni.

Implikacije modela strukture društvene revolucije

Iz navedene argumentacije možemo zaključiti da se paradigmatička priroda društvenoga sustava može svesti na dvije karakteristike: strukturiranost i cirkularnost. Implikacije ovoga su izuzetno značajne. Naime, karakteristika strukturiranosti nam omogućuje da predvidimo proces društvenoga preokreta, a karakteristika cirkularnosti nam omogućuje da budemo sigurni da će se društveni preokreti događati u budućnosti. Osim predvidljivosti procesa same revolucije i rezultata koji dolaze s njom, na ovaj način moguće je predvidjeti i ponašanje sustava koji kontrolira sliku svijeta kroz određenu društvenu paradigmatičku. Naime, kada je riječ o znanstvenoj revoluciji, pojavu prvih anomalija sustav može negirati ili ignorirati. Kada se broj anomalija poveća, sustav postaje slab i mora pregovarati, ali u konačnici nastupa obrat. Ako bismo to htjeli primijeniti na društvenu revoluciju, proces je identičan. Primjerice, u slučaju studentske pobune protiv komercijalizacije obrazovanja u Hrvatskoj koja se odigravala u proljeće 2009. g., očito je anomalija bila nedovoljno velika, stoga je i izostala reakcija od strane vlasti – nije bilo razloga reagirati. Naravno, da su se u isto vrijeme pojavile i druge anomalije, kao sindikalni štrajk ili tome slično, sustav bi bio u krizi. U ovoj analizi namjerno sam izostavio jedan faktor u jednadžbi. Radi se o masi, odnosno o većini ljudi koji nisu populacija koja provodi revoluciju – *revolucionarnim pokretačima* (primjerice, jedna od društvenih klasa). Ovaj faktor dolazi u obzir kada nastupi kriza i zapravo je zaslužan za legitimitet revolucionarnoga obrata.

Dakle, u prethodnom dijelu objasnio sam kako funkcionira odnos: sustav – anomalije. Kada govorimo o anomalijama, potrebno je razlučiti dvije različite vrste: revolucionarni pokretač i pojedinac kao dio mase. Revolucionarni pokretač odnosi se na skupinu, koja može predstavljati određenu klasu. Tako imamo: radničku klasu, građansku klasu, društvenu skupinu, studentsku populaciju, intelektualce, političku oporbu ili razne oblike udruženja. No, kada govorimo o pojedincu, onda računamo na to da se radi o pojedinačnim slučajevima koji sami ne mogu pokrenuti promjene.² Ipak, obje kategorije podrazumijevaju da se radi o situacijama visoke razine osvještenosti, odnosno trenutak kada anomalija spozna iracionalnost postojećega sustava i imaginira nešto bolje.

Kada govorimo o faktoru mase, posebno je interesantan trenutak kada anomalije još nisu dovoljno brojne da bi potakle krizu. U tom slučaju, masa ima ulogu funkcionera sustava. Naime, u tom je trenutku povjerenje u sustav još uvijek na visokoj razini i sve što je protiv sustava predstavlja opasnost za stabilnost pozicija u kojima se dijelovi mase nalaze. Tada nastupa neodobranje postupaka anomalija od strane mase, a često i korištenje ideoloških alata za suzbijanje tih situacija. Ponovno ću uzeti za primjer studentsku pobunu u Hrvatskoj, kada su studenti svakodnevno dobivali primjedbe i okarakterizirani su kao *Jugoslaveni i komunisti*.³

U istraživanju me slučaj velikih društvenih previranja u Europi i u svijetu 1968. g. najviše zanimao. Naime, po modelu strukture društvenih revolucija, razvoj tadašnje situacije u Francuskoj doveo je do krize, a masa je uvelike odobravalala revolucionarnoga pokretača. Ipak, revolucionarni obrat je izostao. Zašto? Odgovor na to

pitanje leži u konstanti koja povezuje dvije paradigme (onu koja prethodi i onu koja zamjenjuje) – ideologiji. Ideologija je očito neizbježna u bilo kojem društvenom sustavu: ona je nositelj paradigme. Dakle, što je pošlo po zlu 1968. godine? Pokret koji je tada žario i palio (doslovno) bio je kontrapokret, ali bez alternativne vizije društva koje bi zamijenilo ono postojeće. Istina, pokret je imao ljevičarsku ikonografiju (čak i ultraljevičarsku), ali nije do kraja inzistirao na uvođenju nove paradigme, već se usredotočio na ukinuće postojeće. Štoviše, ideologija se čak i izbjegavala. Također, jasno je da su ideje tih revolucionara bile vrlo radikalne. Da su uspjeli, zasigurno ne bih sada pisao o strukturi društvenih revolucija na ovakav način. Pretpostavljam da je konačni udarac 1968. g. bio raspol između studenata i radnika kojima su obećane veće plaće. Međutim, radnici nikada ne bi razmišljali o prestanku revolucionarnih djelovanja da su imali koherentan cilj, jasnu viziju novoga društvenoga modela i nove ideologije. Tako Rusi, Kinezi i Kubanci nisu imali taj problem jer je iskrena i ciljana imaginacija komunističkoga sustava bila dovoljna da dovede revoluciju do kraja.

Struktura buduće revolucije

Konačno, kako bi onda trebala izgledati buduća revolucija? Prvo, treba imati viziju nove ideologije. Radi li se o komunizmu ili nečemu drugome, stvar je odabira i/ili povijesnih uvjeta u trenutku začetka revolucije. Zatim, potrebna je snažna propaganda koja ne bi bila negativna ili agresivna, već bi služila za osvješćavanje klase ili skupine koja ima najveći potencijal da postane revolucionarni pokretač. Pretpostavljam da bi studenti mogli imati tu

ulogu, ali uz uvjet savršenije organizacije i međusobne koordinacije. Također, studentska populacija iskazuje velik borbenu žar u bilo kojoj sferi, što je potrebno za sprovođenje revolucije.⁴ Sljedeći krucijalni korak bio bi poticanje najmanje jedne društvene skupine na uključivanje u borbu (inače sve ostaje na prvom koraku, odnosno prostorno-vremenski raštrkanim anomalijama). Na radničku je klasu moguće računati, ali jedino u slučaju ozbiljnosti i sposobnosti njihova vodstva. Politička je oporba uvijek logistički faktor koji sudjeluje u revoluciji. Naime, u postojećoj paradigmi oni se zalažu za promjenu neke vrste, stoga je racionalno očekivati njihovu suradnju s revolucionarnim pokretačem. Ukoliko su ovi uvjeti zadovoljeni po modelu strukture društvenih revolucija, nastupa društvena kriza. To je korak u kojemu je ključni zadatak prikupiti podršku mase. Ideologija koja stoji iza revolucije mora biti racionalna i mora predstavljati napredak u odnosu na trenutni sustav. Ukoliko je alternativa dobra, povjerenje u stabilnost i racionalnost postojećega sustava dolazi u pitanje, te su tako svi uvjeti za revolucionarni obrat zadovoljeni.

Moram priznati da me otkriće cirkularnosti paradigmatškoga sustava nije začudilo. Naime, pravilnosti unutar kao tičnih sustava poznate su sociolozima, psiholozima, kulturolozima i drugima koji nastoje dati određena objašnjenja i analize društva. Ipak, smatrao sam da su revolucije izuzetak u takvom načinu razmišljanja, što se pokazalo netočnim. Kuhnov model koji je originalno zamišljen za opis paradigmatške strukture znanosti očito se može primijeniti i na krizne situacije u kulturi.

¹Thomas S. Kuhn bio je američki intelektualac koji je imao velik doprinos u historiografiji znanosti i snažan utjecaj na razvoj nelinearne povijesti. Često je upotrebljavao termin paradigma, a jedan od njegovih najpoznatijih radova je knjiga *Struktura znanstvenih revolucija*, koja je proglašena najcitiranijom knjigom u razdoblju između 1976. i 1983. Teorija i argumenti opisani u knjizi često su hvaljeni od strane postmodernista kao prvi ozbiljan pokušaj dokazivanja međuovisnosti znanosti, ideja i kulture ("Thomas Samuel Kuhn". Wikipedia: The Free Encyclopedia. Wikimedia Foundation).

²Moguće je, međutim, da u širenju ideologije među masom u momentu revolucije veliku ulogu igraju upravo pojedinci s istaknutom karizmom. Drugim riječima, oni također ne mogu sami pokrenuti promjene, ali mogu povećati mogućnost pozitivnoga rezultata revolucije i brže sprovođenje, odnosno bržu implementaciju nove ideologije.

³Pridjevi koji se u ovom ili sličnom obliku često dodjeljuju pokretima i pojedincima čiji ciljevi podsjećaju na socijalistički sustav u Jugoslaviji 1945.–1991. Uglavnom se koriste u negativnom smislu, jer su mnogi Hrvati poistovjetili rat za oslobođenje i napuštanje socijalističke ekonomije.

⁴Ovo možemo vidjeti primjerice po velikoj ulozi kineskih studenata u kineskoj Kulturnoj revoluciji, ili utjecaju ruskih studenata u Februarskoj revoluciji ("February Revolution". Wikipedia: The Free Encyclopedia. Wikimedia Foundation).

Bibliografija

"1968.: trideset godina kasnije". Što čitaš?. Naklada Što čitaš?, preuzeto 27. 9. 2009.

"February Revolution". *Wikipedia: The Free Encyclopedia*. Wikimedia Foundation, preuzeto 26. 9. 2009.

Kuhn, Thomas S.: *Struktura znanstvenih revolucija*. Chicago: University of Chicago, 1996.

Rodin, Siniša: *Thomas S. Kuhn i kriza hrvatske paradigme*. Zagreb: HAZU, 2008.

"Thomas Samuel Kuhn". *Wikipedia: The Free Encyclopedia*. Wikimedia Foundation, preuzeto 28. 9. 2009.